

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

R. G. Collingwood, **Tarih Tasarımı**,
çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, 384 s.

Tarih Tasarımı/The Idea of History, Collingwood tarafından 1936 yılında verilen *The Philosophy of History/Tarih Felsefesi* adlı ders notlarının bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir kitap. İlk defa İngiltere’de 1946 yılında yayımlanan eser, 1990 yılında Ara Yayınları tarafından Türkçe’ye kazandırılmış. Kitap, tarih felsefesi üzerine bir deneme özelliğini taşımakta. *Tarih Tasarımı*’nda modern tarih tasarımının Herodotos’tan yirminci yüzyıla dek nasıl geliştiğine dair tarihsel bir betimleme sunulmaktadır. İlk bölümde Collingwood, tarihin yapısı, konusu ve yöntemine ilişkin Yunan-Roma tarih yazımından çeşitli örnekler sunmaktadır. Yunan-Roma tarih yazımının insancıl bir özellik taşıdığını, ama başlıca kusurunun tözcülük olduğunu ifade eden yazar; teokratik tarih ve mitos üzerinde durarak, evrensel tarih tasarımının Helenizm tarafından yaratıldığını öne sürer. Bilimsel tarih anlayışının Herodotos ile başladığını belirten yazar, bunun Thoukydides, Polybius, Livius ve Tacitus ile devam ettiğini belirtir. Hıristiyan tarih tasarımı ve ortaçağ tarih yazımı üzerinde de teferruatlı bir biçimde duran yazar, ortaçağ tarih yazımının büyük işinin nesnel ya da tanrısal planı

ortaya koyduğunu ifade eder. Collingwood'a göre, tarihçinin işi geçmişini bilmektir, geleceği bilmek değil; tarihçiler ne zaman geleceği olup bitmesinden önce belirleyebileceklerini ileri sürseler, temel tarih anlayışlarında bir şeylerin yanlış olduğunu kesinlikle bilebiliriz.

Diğer bölümlerde ise Descartes, Herder, Kant, Schiller, Hegel, Marx, Toynbee, Rickert, Simmel, Dilthey, Croce, Spengler ve Bergson'un tarihin doğasına ilişkin yaklaşımları aralarındaki ilişki gözetilerek bütünlüklü olarak tartışılmaktadır. Romantizmin bilimsel tarihin eşiği olduğunu vurgulayan yazar, Aydınlanma ve Pozitivizm ile birlikte bilimsel tarih anlayışının başladığını belirtir. Yazar, daha sonra İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'daki tarih tasarımı, yazıcılığını ve önemli filozofları konu edinir. Beşinci ve son bölümde, İnsanın Doğası ile İnsanın Tarihi, Tarihsel İmgelem, Tarihsel Kanıt, Tarihin Konusu, Tarih ve Özgürlük ile Tarihsel Düşünmeyle Yaratılan İlerleme konuları irdelenmiştir.

Collingwood, eserinde, amacının felsefe ve tarih arasında bir rapprochement/yakınlaşma sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, felsefe, kendine dönük düşünmedir. Felsefe hiçbir zaman kendi başına düşünceyle ilgili değildir; hep onun nesnesiyle ilişkisine bakar, dolayısıyla düşünceyle olduğu kadar nesneyle de ilgilidir. Collingwood'a göre tarih ise, teoloji ya da doğa bilimi gibi özel bir düşünme biçimi olup, tarihin nesnesi, insanların geçmişteki eylemleri, amacı ise insanın kendisini bilmesidir. Kısacası Collingwood, tarihin kanıt ya da belgelerin yorumu olduğu görüşünü ileri sürer. Collingwood, en nihayetinde tarihin, tasarımlar hakkındaki sorular ile olgular hakkındaki soruların birbirinden ayrılmadığı bir bilgi türü olduğunu vurgular. Tarihin kronoloji olarak kalmayıp, zihnin öz bilgisine ulaşabilmesi için, tarihçi olayların ardından gitmek, insan eylemlerine ve eylemlerle kendini gösteren düşünceye varmak zorundadır. O zaman filozofun, tarihçinin zihni hakkında düşünmesi gerekir. Bu nedenle Collingwood, idealizm biçimine yönelip, sonunda felsefeyi tarihle özdeşleştirme yoluna gitmiştir. Collingwood'a göre, tarihçi eylemlerini anlattığı

insanların yaşantısını kendi zihninde yeniden canlandıramadığı sürece, tarih bilimsel olarak yazılamaz. Tarihçilerin olaya sadece kendi açılarından bakmaları, olayları diğer açılardan görememeleri sorununu doğuracağını savunur. Yine yazar, bunlara bağlı olarak, tarihi, derece derece artan olgusal bir deneyim olarak tanımlar. ‘Saf tarih’, olarak adlandırdığı bu tarih, felsefe olmaksızın var olamaz. Başka bir deyişle felsefi olmayan tarih diye bir şeyin olmadığını vurgular.

Collingwood’un “kapsülleme ilkesi”ne göre, geçmiş, şimdinin içinde kapsüllemiş olarak bulunur. Bu nedenle tarihçi, geçmişin izlerini içinde bulunduğu anda elde etmiş olduğu kanutlarla bulmalıdır. Tarihçi çağının insanıdır ve her yönüyle çağının koşullarına bağlıdır. Çağının ilgileri, kaygıları ve beklentileri onun bakış açısını da belirler. Collingwood, geçmişle şimdi arasındaki ilişkiyi kuracak olan alanı, felsefe olarak belirlemiştir. Bu nedenle, geçmişteki olay durumlarının, şimdideki kaygılarımızla ilişkilendirilmesi, felsefenin bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngelem kuramında Collingwood, geçmişin bütünsel bir resmini yapmak istemektedir. Bu yanıyla, Collingwood’un kuramı bir tarih kuramı olmaktan çok, bir felsefe kuramıdır. *Tarih Tasarımı*’nda önemli bir sorun da, Collingwood’un, diyalektik sorgulama, düşüncenin tarihselliği ve tarihsel anlamaya ilişkin görüşlerinin hermeneutik kuramla ilişkilendirilmesi çabasıdır. Collingwood’un tarihsel ingelem, tarihsel kanıt, soru ve yanıt mantığı hakkındaki görüşleri, tarihsel-hermeneutik sorulara odak oluşturur.

Collingwood’un “bilimsel” tarih olarak nitelendirdiği tarih, yalnızca, eleştirel tarih üzerine getirilen teknik bir gelişme değildir; aynı zamanda, makas-zamk tarihi üzerine getirilen bir gelişmedir. Collingwood’da makas-zamk tarihçiliği ise, farklı yetkelerin tanıklıklarını seçip birleştirerek kurulan tarihtir. Ancak, yazara göre bu, gerçekte tarihçilik değildir, çünkü bilimin gerekli koşullarını yerine getirmez.

Son olarak, *Tarih Tasarımı*, felsefecilerin dikkatini tarihin varlığından doğan epistemolojik sorunlara yöneltir ve felsefi sorunların tarihsel bir yaklaşımla nasıl aydınlatılabileceğini, nasıl çözülebileceğini ifşa eder. Collingwood'un, *Tarih Tasarımı* adlı eserindeki görüşlerinin çoğu Croce'inkilere benzemesine rağmen bu fikirler geniş ölçüde kendi tarihsel çalışmasının bir ürünüdür denebilir. Collingwood'a göre, tarihsel bir olayı ya da olguyu anlamak, ancak çağının koşulları göz önünde bulundurulursa olanaklı olur. Herhangi bir eylem, çağının koşullarında başka türlü gerçekleştirilmesi olanaklı olmayan bir eylemdir. Bu eylemin başka türlü gerçekleştirilememesinin nedeni, temelinde felsefi bir kabulün bulunmasıdır. Collingwood'un eseri, tarih felsefesi ve tasarımının oluşumunu merak edenler için önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Ercan ÇAĞLAYAN

William Henry Walsh, **Tarih Felsefesine Giriş**,
çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Hece Yayınları, Ankara 2006, 207 s.

W.H.Walsh, *Tarih Felsefesine Giriş* adlı kitabında, birbirinin rakibi genel bilgi teorilerinin unsurlarını bir araya getiren bir sentezden müteşekkil analitik bir tarihsel bilgi teorisi sunmaya çalışmaktadır. Walsh, eleştirel tarih felsefesi ve spekülâtif tarih felsefesi olmak üzere iki ana bölüme ayırdığı kitabında Kant'ı, Herder'i ve Hegel'i detaylı olarak inceler. August Comte'a, Karl Marks'a ve Arnold Toynbee'ye de kısaca vurgu yapmakla beraber, bu üç filozof hakkındaki değerlendirmeleri oldukça doyurucudur. Birinci bölümde kitabın özetini yapan Walsh, bölüm II-V'te tarihsel düşünüş mantığına dair meseleler üzerinde önemle durmaya çalışmış ve bölüm

V-VIII'de bir tarih metafiziği ya da kendi deyimiyle "*tarihin metafizik yorumu*"nu yapmaya yönelik teşebbüslerin eleştirel bir değerlendirmesini yapmıştır.

Kitabın ihtiva ettiği konular birinci bölümde giriş niteliğinde özetlenmiştir. Yazar kitabın birinci bölümünde tarih felsefesinin gelişimi üzerinde durmuş; tarih felsefesini kurma şerefine tartışmalı bir konu olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, bu şerefin İtalyan tarih filozofu Vico (1668-1744)'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Daha ileri gidildiğinde ise, bunun Aziz Agustin'e hatta Ahdi Atik'in bazı bölümlerine kadar dayandırılabilceğini ileri sürmüştür. Walsh, tüm bunlara rağmen, tarih felsefesinin ayrı bir konu olarak ilk defa Herder'in "*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit/ Ideas for a Philosophical History of Mankind*" adlı eserinin ilk kısmının 1784'te yayınıyla başlayan ve ardından Hegel'in, ölümünden sonra 1837'de yayımlanan "*Lectures on the Philosophy of History/ Tarih Felsefesi Üzerine Konferanslar*" adlı eserinin çıkışından hemen sonra kapanan bir dönemde kabul gördüğünü iddia etmekte haklı olduğunu belirtmiştir. Yazar, 19.yüzyılda anlaşıldığı şekliyle tarih felsefesi çalışmasının, daha çok bir metafizik spekülasyon konusu olduğunu; amacının bir bütün olarak tarihin seyrine dair bir idrak kazanmak olduğunu; tarihin arz ettiği bir çok bariz düzensizlik ve insicamsızlıklara rağmen genel bir plan ihtiva eden bir bütünlük teşkili olarak telakki edilebileceğini göstermek olduğunu vurgulamıştır.

Kitabın birinci bölümünde tarih felsefesi ile ilgili birtakım mülahazalardan sonra yazar, eleştirel tarih felsefesi üzerinde durmuştur. Bu bölümde yazar, eleştirel tarih felsefesinin problemlerinin dört ana gruba ayrıldığını; bunlardan ilkinin "*Tarih ve Diğer Bilgi Formları*" alt başlığıyla ele alınarak birinci grup problemlerin tarihsel düşünüşün gerçek mahiyetine ilişkin meselelerden oluştuğunu söyler. Yazara göre tarih, geçmiş olayların yalın kaydından ibaret olmayıp, bunun ötesinde "*anamlı/significant*" kayıttan-olayların birbiriyle bağlantılarının kurulduğu bir açıklamadan-ibarettir. Tarihi sadece geçmişte ne vuku bulduğu üzerinde dur-

mamalı, aynı zamanda onun neden vuku bulduğunu gösterme peşinde olmalıdır. Eleştirel tarih felsefesinin ikinci problemini “Tarihte Doğruluk ve Vakıa” olarak nitelendiren yazar, tarihsel vakıanın ne olduğunu ve yine tarihçilerin önermelerinin neye binaen doğru veya yanlış addedilebileceği üzerinde durmuştur. Yazara göre tarihsel vakıalar her zaman kanıtlanmak zorundadır. Bununla birlikte tarihçinin görevinin sadece tüm önermelerini mevcut kanıta dayandırmaktan ibaret olmadığını, bunun ötesinde hangi kanıtın mevcut olduğuna karar vermek olduğunu belirtmiştir. Kısacası yazar, tarihsel kanıtın, tarihsel hükümlerin doğruluğunu test etmek için başvurulabilecek nihai bir veri olmadığının önemine değinmiştir. Eleştirel tarih felsefesinin üçüncü problemini, “Tarihsel Objektiflik” olarak nitelendiren yazar, objektiflik kavramının, eleştirel tetkike bilhassa muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Kitapta, şimdide dek ideal olmaktan uzak tarafsız tarihin, tam anlamıyla bir imkânsızlık olduğu; bununla birlikte tarihin bir bilim dalı olarak kabul edilmesi halinde, tarihte doğal bilimlerdeki objektifliğe teka-bül eden bazı özelliklerin bulunması gerekliliği dile getirilmiştir. Yazara göre, tarih araştırmalarında objektif olmanın önünde; şahsi eğilim, grup önyargısı, tarihsel yoruma ait çatışan teoriler ve arka planda yatan felsefi çatışmalar yer almaktadır. Eleştirel tarih felsefesinin dördüncü problemi, “Tarihte Açıklama” problemidir. Buradaki asıl mesele tarihçinin üzerinde çalıştığı olayları açıklama usulü ile alakalı özgünlüğün olup olmadığıdır. Yani tarihteki olayların ne olduğu kadar, niçin olduğu da mühimdir.

Eleştirel tarih felsefesi ve problemlerini irdeleyen yazar, sonraki bölümlerde spekülâtif/nazari tarih felsefesi üzerinde durmaya çalışmış; bu meyanda Kant, Herder ve Hegel üzerinde ayrıntılı bir bilgi sunmuştur. Pozitivist harekete de değinen yazar, 19. yüzyıl tarih yazıcılığı üzerinde ciddi bir etkisi olacak olan Fransız yazar Aguste Comte’ü irdelemiştir. Comte’ün tarihin gerçeklerini anlamlandırmak için “Üç Hal Yasası”nı -Teolojik Dönem, Metafizik Dönem ve Pozitivist Dönem- ileri sürdüğünü ve Hegel’de olduğu gibi, Comte’ün da tarihin seyrinin tarih-dışı/nonhistorical amiller tarafından belirlendiğine inandığını ifade etmiştir. Pozitivist ku-

ram tarihin oluşumunda hiçbir ilahi nedene yer vermez, sadece toplumu esas alır. Pozitivistlerin, tarihi anlamayı, genel olarak insan tabiatını anlama ile irtibatlandırmaya çalıştıklarını ve bu konuda yanılmadıklarını ifade eden yazar, pozitivist hareketin, yüzyıl boyunca tarihsel çalışmaların gelişmesi üzerinde esaslı bir etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Tüm bunlara rağmen pozitivistlerin beşeri tabiatı tetkik konusunu basite almaları ve tarihçileri sosyal bilimcilere dönüştürme çabalarının yanlış olduğunun altını önemle çizmiştir. Marks ve tarihsel materyalizme de değinen yazar, Marks'ın tarih teorisinin Hegelci etkiler taşıdığını ve bunun göz ardı edilmesi halinde Marks'ın bakış açısının anlaşılamayacağını ileri sürer. Yazara göre Marks, diyalektik konusunda olduğu gibi, herhangi bir zamanda yaşayan bir toplumun hayatının farklı yönlerinin organik olarak birbiriyle ilişkili olduğu görüşünde de Hegel'e dayanmaktaydı. Hatta yazar, daha ileri giderek Marks'ın tarih felsefesini, Hegel'in felsefesinin tadil edilmiş bir versiyonu olarak sunmakta bir beis görmemektedir. Marks'a göre tarih sahnesinin baş aktörleri milletler veya halklar değil, ekonomik sınıflar olup; tarihte herhangi bir değişim sürecini anlamak için meydana gelen değişimin arkasındaki iktisadi arka plana bakmak yeterli olacaktır. Son olarak İngiliz tarihçi Toynbee'ye yer veren yazar, Toynbee'nin kafasında uygarlıkların doğuş, gelişme ve düşüşünün mukayeseli tetkiki dışında başka bir şey olmadığını dile getirmiştir. Bu özelliğiyle Toynbee'de, İbn-i Haldun ve Vico tesirinin çok belirgin olduğu aşikardır. Walsh, Toynbee'nin olaylara bir tarihçi gözünden ziyade bir sosyolog gibi baktığını ve bu nedenle meslekten tarihçilerin onu eleştirmelerinde haklı olduklarını vurgular.

Son tahlilde, tarih felsefesi hakkında önemli bilgiler içeren kitapta, birinci bölümde tarihsel düşünüşün tabiatı, bu düşünüşün diğer düşünüş türlerinden farklı kılan vasıfları üzerinde durulmuş olup, tarihsel düşünüşün ön kabulleri ve sonuçlarının epistemolojik niteliği incelenmiştir. Kitabın ikinci kısmında daha ziyade tarih felsefesine ilişkin geleneksel problemler üzerinde durulmuştur. Eleştirel ve spekülâtif tarih felsefesi hakkında ayrıntılı ve karşılaştırmalı bilgilerin yer aldığı kitapta; Kant, Hegel, Herder, Comte,

Marks ve Toynbee ile ilgili özet bilgiler mevcuttur. İkinci kısma konulan ekte, Walsh tarafından tarihsel materyalizmin kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Tarih Felsefesine Giriş, Walsh tarafından felsefeciler hedef alınarak yazılmasına rağmen, tarihçiler ve tarih öğrencileri tarafından mutlaka yararlanılması ve değerlendirilmesi gereken bir kaynaktır. Basit ve sade anlatımı, tarih felsefesi gibi okunması sıkıntılı bir disiplini kolaylaştırırken, önyargılardan uzak tespitleri ufkumuzu genişletmekte ve tarih felsefesi alanındaki yaklaşımlara nüfuz etmemizi mümkün kılmaktadır. Tarih felsefesi hakkında önemli bilgiler içeren kitap, konuya ilgi duyanların vazgeçilmez başvuru kitaplarından biri olmayı hak eder niteliktedir.

Ercan ÇAĞLAYAN

Hans Meyerhoff, **Zamanımızda Tarih Felsefesi**,
çev. Abdullah Şevki, Hece Yayınları, Ankara 2006, 408 s.

“Zamanımızda Tarih Felsefesi” adlı çalışma, Hece Yayınları tarafından Abdullah Şevki’nin çevirisiyle Türkçeye kazandırıldı. Alman asıllı Amerikalı felsefe profesörü Hans Meyerhoff tarafından derlenen kitapta, yazarın tarih ve felsefe konularına ilişkin girişinden sonra; *Tarihsiciliğin Kalıtı*, *Clio- Bilim mi Yoksa Esin Perisi mi?*, *Tarih ve Ahlaklılık ve son olarak Tarihin Anlamı* adlı dört bölüm; tarih felsefesine dair 19. ve 20. yüzyılda kaleme alınmış deneme ve yorumlar bulunmaktadır. Kitabın sonunda tarih felsefesiyle ilgili ek kaynakçaya yer verilmesinin yanı sıra, mütercim tarafından kaleme alınan ‘Tarih Felsefesi İçin Bir Deneme’ adlı yazı da bulunmaktadır.

Birinci bölümde Geoffrey Barraclough'un "*Değişen Dünyada Tarihçi*" adlı makalesinde, tarihselciliğe yönelik çelişkili bir duruşu vardır. O bir yandan, tarihin "*insan ruhunun muhteşem çeşitliliği, yaratıcı güce çok keyif veren tanıklığı*" olduğu tezini savunurken; diğer taraftan da, tarihçiliğin bilgi ve aktörel yargılar için göreceli sonuçlarına üzülür. Bununla birlikte Barraclough, "*tarihsel düşüncenin temellerinin yeniden dikkate alınması için*", "*zamanın*" gerekli olduğu sonucuna varmıştır. "*Rüya*" adlı makalenin yazarı Wilhelm Dilthey'in usunun iki anlamlı vurgusu önem taşır: 1- "*Tarihsicilik, insanın, tanrıbilim, felsefe ve doğal bilimden nihai kurtuluşunun anahtarı gibidir.*" yargısı; 2- "*Tarih ya da felsefe için evrensel bir kavramsal dizge hazırlamanın başarısızlığı.*" Mezkur makalede felsefe, Dilthey tarafından üç başlık altında irdelenmiştir: 1- Maddecilik veya olguculuk, 2- Özgürlüğün idealizmi, 3- Klasik ve nesnel idealizm. Dilthey'a göre, her dünya görüşü tarihsel olarak koşullandırılmıştır ve bu nedenle sınırlı ve görelidir. Benedetto Croce tarafından kaleme alınan "*Tarih ve Tarihçe*" adlı denemede, modern tarih yazımında, akılcı, bilimsel veya olgucu eleştiri söz konusudur. Croce, tarihsel olayın ne olduğu veya niçin olduğuyula, geçmiş olayların vakayiname benzeri kayıtlarıyla, bu olanları açıklayan/yorumlayan tarihsel anlatılar arasında temel bir farkın olmasıyla ilgilenir. Bu fark, çözümsel ya da spekülatif olsun olmasın, tarihin herhangi bir felsefesinin yanıtlanması gereken temel sorularını ortaya koyar: Tarihsel bir anlatı ne yapar? Ya da, meydana gelen başlıca olaylar nasıl tarihe dönüştürülmüştür? Devamında Croce'nin "*Her gerçek tarih, çağdaş tarihtir.*" önerisi, onun tarih felsefesine önemli bir katkısı olmuştur. Ayrıca, tarihin "*pragmatik*" yorumunun da temelidir; şimdiki yaşamın yararıyla birleşmiş olması nedeniyle, geçmiş ölmüştür anlamına gelmektedir. "*Yaşam bir şimdir ve boş bir öyküleme olan bu tarih geçmiştir.*" diyen Croce, belge ve tenkit ile yaşam ve düşüncenin tarihin gerçek kaynakları olduğunu vurgulamıştır.

Birinci bölümdeki bir diğer yazı, Jose Ortega Y Gasset tarafından yazılmış olan "*Bir Dizge Olarak Tarih*" adlı makale olup; yazarın, tarihsicilikten varoluşçuluğa geçişi açıklığa kavuşturma ama-

cını taşımaktadır. Ayrıca yazarın, “Dünden önceki günü anımsamakla sadece düne ışık tutabiliriz. Tarih bir dizgedir, tek ve acımasız zincirle bağlanmış olan insan deneyimlerinin dizgesidir.” sözü, yazarın tarihe, geçmişteki tecrübeler olarak baktığı gerçeğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. “İnsan, bir söz olarak doğaya sahip değildir; asıl sahip olduğu tarihtir.” tümcesi Ortega’nın, Croce ve Dilthey’a minnettarlığını gösterir. Ortega’nın makalesi, modern tarihsiciliğin geleneği bakımından önemli olup; ona göre geçmiştir: “İnsanın geleceğinin dar yaşamıyla şimdiden yapıldığı deneyimlerdir.” Geçmişe büyük önem atfeden yazar, “Eğer ne olacağını bilmezsek, ne olmayacağını da bilmeyiz. İnsan geçmişi göz önünde bulundurarak yaşar.” sözleriyle yaşamın, geçmişin üzerine kurulu olduğunu/olacağını önemle vurgular. Tarihsel İmgelem adlı makaleyle doğrudan tarihsel bilgi sorununu irdeleyen İngiliz filozof R. G. Collingwood, geçmiş düşüncenin, tarihçinin zihninde, yazılı tarihin şimdinin yeniden vuku bulmasından/re-enactment başka bir şey olmadığını ortaya koymaya çalışır. Makalesinde Collingwood, Kant’ın yaptığı gibi, “verimli imgelem”in zihinde önemli bir işlevi olduğunu savlar. Kendini doğrulama kavramı olarak “tarihsel gerçek” sorununun çözümünün olup olmadığı, deney öncesi/a priori imgelemin kabul edilip edilmeyeceği, tarihte nesnel koşulların rol oynamasının adil olup olmadığı, tarihsel görelilik veya kuşkuçuluğun gölgesinin giderilip giderilmediği gibi sorunlar üzerinde durmuştur. Ana temanın yanı sıra makalede, kaynaklar, yetkiler, delil, tarihe nüfuz ve tarihsicilik gibi güç konular üzerinde çok sayıda önemli yorum yer alıyor: Tarih, ‘somut ve geçici olanın akıl süzgecinden geçirilmiş bilgisidir.’

İkinci bölümde, daha çok tarihin bir bilim olup olmadığı üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Henry Pirenne’nin makalesi, bir bilim olarak tarihin konumu için bir savunma yazısı, modern tarihin eleştirel aygıtının bir özeti olmakla birlikte; diğer taraftan, tarihsici sezgi, genel yasaları formüle etmeksizin tarihi kurmanın onu anlatmak demek olduğunu yineler niteliktedir. Makalede, bilimsel aygıtın bir gereklilik olduğu, ancak bunun, tarihi yazmak için yeterli bir koşul olmadığı vurgulanmıştır. Arnold J.

Toynbee'nin kaleme aldığı yazıda, daha çok, "tarihsel açıklama" üzerinde durulmuş ve tarihe bilimsel tekniğin uygulanmasını sınırlandıran nedenler üzerinde düşünülmüştür. Tarihsel görelilik, Carl L.Becker, Charles A. Beard ve Raymond Aron tarafından yazılan makalelerle irdelenmiştir. Becker, ilgiler, kuram ve yoruma bağlı olarak "gerçeklerin" kaçınılmaz koşullandırılması ve tarihsel gerçeklerin saf olmaması gerçeğini dillendirmiştir. Beard'ün makalesinin en anlamlı katkısı ise, bir yandan tarihte bilimsel kavramların bir eleştirisi niteliğinde, diğer yandan bilimsel yöntemin nihai yüklenicisi arasında duraksaması şeklinde olduğu söylenebilir. Aron'un "tarihte görecelik" konusundaki makalesi, tarih yazımına girebilen nesnel ve öznel faktörlerin ağırlığını tartmak bakımından titiz ve itinalıdır: *"İnsan, tarihsel bilginin hem öznesi hem de nesnesidir."* "Tarihsel yargılar" başlıklı makalesiyle John Dewey, tarihsel bilgiyi, genel olarak, insan bilgisinin sorununa benzetmek eğilimindedir. Dewey, *"Tarih, zorunlu olarak şimdinin bakış açısından yazılmıştır."* der ve ekler: *"yazılmış olan kültür kavramları ve baskın sorunlar tarafından kontrol edilmiştir."* Morton White, *"tarihsel yorumun ruh bilimi ve mantığı arasındaki karışıklığın, tarih felsefesinin tipikliği"* olduğuna inanan bir düşünceyi sergilemekle nesnel bir tarih görüşünü savunur.

"Tarih ve Ahlaklılık" adlı üçüncü bölümde, Herbert Butterfield, Sir Isaiah Berlin ve Jacob Burkhardt, ahlaki konular ve değerlerin çatışması, ahlaki ilkelerin/yargıların tarih ve tarihçeye etkisini tartışmakta ve tarihçinin ahlaki yargılara boyun eğmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar: Tarihçinin önde gelen işlevi, kendi bağlamında geçmişi yeniden kurmaktır. "Tarihin Anlamı" başlığıyla dördüncü ve son bölümde, Alan Bullock, Karl Popper, Reinhold Niebuhr ve Karl Jaspers, tarihin ve tarihsiciliğin anlamı, tarih ötesinin bir eleştirisi ve tarihsel belirlenimcilik (döngüsel, diyalektik/evrimci) üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak tarihi anlamlandırma çabamızda tarih felsefesi oldukça önemli bir yer tutar. Meyerhoff tarafından derlenen bu kitap, tarih felsefesine ilgi duyan farklı tarih felsefelerinin yorum-

larını öğrenmek ve ileri okuma yapmak isteyenler için katkı sağlayacak deneme ve yorumları içermektedir. Meyerhoff'un "derlencesi", tarihin anlamından tarihin bir bilim olup olmadığına, tarihte görecelik ve objektiflikten tarihte ahlaki yargılara, tarihçilik ve tarihsel araştırma yöntemlerine değin her biri ayrı bir çalışma konusu olan deneme ve yorumlarla tarihin sınırlarına, yorucu ve bir o kadar da zevkli bir yolculuk yapmak isteyenler için bir başvuru kitabı.

Ercan ÇAĞLAYAN

Georgia Harkness, **John Calvin: the Man and his Ethics**

Henry Holt and Company: New York, 1931, XIII+266 s.

Reformasyon, Avrupa'nın din anlayışında köklü bir değişimi ifade eden bir kavramdır. Oluşum sürecinden kurumsallaşma aşamasına geçen Hıristiyanlık, uzun bir süreyi doktrinel ve politik tartışmaların içerisinde geçirmiştir. Papalık kurumunun, kurumsallaşma sonrasında Papa'nın tüm dinsel ve siyasal erki ele geçirip mutlak otoritesini sağlamasının ardından yaşanan Doğu-Batı bölünmesi ve sonrasında Anglikan Kilisesi gibi yarı reforme olmuş bir kilisenin kurulması bile, Hıristiyan dünyasındaki gerilimi düşürmeye yetmemiştir.

Orta Çağ boyunca skolastik düşünce içerisinde dogmatik bir din-bilim anlayışına sahip Avrupa, Katolik Kilisesi'nin ve onun elinde oyuncak haline düşen prens ve kralların halk üzerinde yoğun baskılarına sahne olmuştur. Seküler idarecilere ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sunduğu din anlayışına yönelik başkaldırı-

lar, on altıncı asırda zirvesine çıkmış ve neticede Avrupa'nın pek çok merkezinde ortaya çıkan reformcular öncülüğündeki yerel çabalar birer toplu kitle hareketine dönüşerek Reformasyon gerçekleşmiştir. Reformasyon şüphesiz pek çok din adamının gayretleri sonucu ortaya çıkmış bir dönüşümü ifade eder. Bu harekette pek çoklarının emeği vardır. İlk olarak, on üçüncü asrın John Huss ve John Wycliffe'leri bir zemin oluşturmuş, Huldrych Zwingli ve Martin Luther de bu zemin üzerine on altıncı asır reformunu inşa etmiştir. Dönemin ikinci kuşak reformcularından John Calvin de sahip olduğu hukuk ve teoloji nosyonunu geçmişin birikimini de arkasına alarak reform düşüncelerini sistemleştirmiş ve pek çok reform kilisesinin doktrinel kaynaklığını yapmıştır. Reform tarihine bakılacak olursa, Calvin'in bu geleneğe yaptığı katkıdan daha fazlasını yaparı bulmak imkansız gibidir. Onun geliştirip sistemleştirdiği reform hareketi, bugünkü Avrupa'nın dinsel, ekonomik, kültürel ve politik yapısına doğrudan ya da dolaylı biçimde köklü etkiler yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında, reformun anlaşılması bir anlamda reformcuları ve özelde de John Calvin ve onun gibileri iyi çözümlenmeye bağlıdır.

Burada ele alıp tanıtmaya çalıştığım eser, Batı'da Calvin üzerine yapılmış binlerce çalışmadan sadece biridir. Calvin ve çalışmalarına yönelik yapılmış çok geniş bir akademik literatür varken, benim 1930'lu yılların bir kitabını gündeme taşımam tesadüfi değildir. Yazarının kitaba yansıttığı düşüncelerinin bugün önemini ve güncelliğini koruması ve hatta bazı kesimlerce onun aşılammış olması, okuyuculara neden gerilerde kalmış bir kitaba yer verdiğimi anlatmaktadır.

Calvin kimilerine göre seküler devlet anlayışının kurucusu, kimine göre de tam tersi bir anlayışla teokratik düzenin öncüsü ve gayretçisidir. Onun teolojik anlamda Batı'ya ve Protestan kiliselere çok şey verdiği ortadadır. Bugünün anlayışı ve kiliselere katkısı nedeniyle Calvin'e leke sürmek istemeyenler, onun çağımıza aykırı gelebilecek görüş ve uygulamalarını genellikle görmezden gelmektedirler. Bu da, gerçek Calvin portresini örtmektedir. Harkness'in

bu eseri, resmi ve yagın anlayışın ötesine geçerek Calvin'i olduğu gibi resmetme gayretine girmesi ve onun çoğu İngilizceye henüz çevrilmeyen eserlerini de dikkate alarak bilinmeyen ya da çok az bilinen yönlerini ortaya koymaya çalışması açısından önemlidir. Bu bakış ve yaklaşım, çoğu defa varılan sonuçların genel görüşün aksi yönde olması durumunu ortaya çıkarmıştır.

Öncelikle üzerinde durulması gereken bir husus, başlığın okuyucuyu yanıltmamasıdır. Eserin isimi "John Calvin: Bir İnsan ve Onun Ahlaki Prensipleri" olsa da, eser sanıldığı gibi Calvin'in biyografisi ile sınırlı değildir. Yazar, Calvin'in hayatını ayrıntılı biçimde ortaya koymanın dışında, onun çalışmaları bağlamında ekonomik ve ahlaki boyutun altını çizmiş ve bunu yaparken de Puritan etiğin ve modern kapitalizmin yükselişi konusunda Max Weber, Ernst Troeltsch ve R. H. Tawney gibi araştırmacılara da yer vermiştir. Harkness pek çok yerde onların görüşlerini reddemiş ve onlarla ancak çok az noktada buluşmuştur.

Okuyucunun bu eserde yazarın engin bilgisinden ve çalışma süresince izlediği hassas denge ayarından etkilenmemesi mümkün değildir. Reform ve Calvin konusunda pek çok akademik çalışma olsa da, bunlardan ancak çok azı resmi anlayışın dışına çıkıp Calvin'i ve dolayısıyla modern toplumu anlamada alternatif bir bakış açısı sunabilmiştir. Zira Harkness, eserinde Calvin'i çok yönlü ve farklı görüşler içerisinde her yönüyle bir bütün olarak ama ayrıntıları da dikkate alarak olduğu gibi tanımlamaya çalışır. Kaynaklarında Calvin'in diğer eserlerine vukufiyeti, ona meslektaşlarına göre çok daha olgun ve kapsamlı bir bakış açısı sunar. Harkness'in ayrıntılı ve tikey anlatımı, okuyucunun Calvin'in ahlak ve kişiliğini, eserlerini ve sonraki dönemdeki etkilerini iyice anlamaya imkan tanıyor. Harkness'in eseri Calvin yanlısı ya da karşıtı olarak yazmamış olması, okuyucuya belli bir fikri dikte ettirme baskısını ortadan kaldırarak daha geniş bir perspektiften Calvin'i anlama imkanı tanıyor. Eser gerçekten de reformasyonu, Calvin'i ve kısacası geçmişi anlamak isteyenler için mükemmel bir kaynak konumundadır. Elbette ki eserin bir yazılış amacı,

Harkness'in Calvin konusunda bir tezi bulunmaktadır, fakat onun öncelikli amacı, Calvin'i ve eserini olduğu gibi ortaya koymaktır.

Eserde yazar özellikle Calvin'in muhafazakar bir kişiliğe ve dünya anlayışına sahip olduğunu, onun Cenevre'de Kutsal Kitap esaslarına dayalı bir teokratik düzen kurmaya çalıştığını ve bunda başarılı olduğunu; elde ettiği dinsel ve politik güçle bu düzenin başına geçip hayatın her alanını dinsel öğelerle donattığını, özgürlükleri sınırlandırdığını, farklı görüşlere yer vermediğini ve din-darlığı yerleştirerek Cenevre'nin adeta Papası olduğunu vurgulamakta ve bu görüşleri kanıtlayıcı güçlü örnekler sıralamaktadır. On iki Bölüm'den oluşan eserin en ilginç iki bölümünden biri aile içi ilişkilerin ele alındığı III. Bölüm, diğeri de Protestan Ahlakına bakışın irdelendiği IX. Bölüm'dür.

Bilindiği üzere Weber meşhur eseri *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*'nda Calvinizm ile kapitalizm arasında yakın bir ilişki kurmuş ve kapitalizmin ruhunun Calvinizm'in ürünü olduğunu savunmuştur. Bu tez döneminde Avrupa'da uzun süre kabul edilmekle birlikte sonradan neredeyse tamamen terk edilmiştir. Oysa bu görüş, ülkemizde hala büyük bir çoğunluğun benimsediği bir tezdur. Harkness daha 1930'lu yıllarda bu tezi reddetmiş ve kapitalizmin tarihinin Calvinizm'den çok önceye dayandığını ileri sürmüş ve kapitalizmin Reformasyon öncesinde gerçekleşen ekonomik göçlerle ortaya çıktığını, Reformdan bir asır öncesinde Katolik Venedik, Floransa, Güney Almanya ve Flanders'de kapitalist anlayışın mevcut olduğunu vurgulamıştır. Yazar ayrıca Weber'in Calvin'in sadece *Hıristiyan Dininin Kurumları*'na atıfta bulunduğuna, bu atıfların da sınırlı olduğuna dikkat çekmiş, dahası, Weber'in Calvin ile Calvinizmi birbirinden ayırmadığını ifade etmiştir (s. 178, 187-189).

Calvin/Kalvinizm ve kapitalizm ilişkisi Batıda dahi hala tamamen ortadan kalkmamışken Harkness'in bu tezi yaklaşık 75 yıl önce reddetmesi ve bunu sağlam kanıtlarla desteklemesi, onun bu konudaki engini birikimin, farklı yaklaşımını ve Calvin'in vitrin gerisindeki eserlerinden haberdar olduğunu göstermektedir.

Harkness'den sonra bu çizgide tutarlı olmak koşuluyla ancak çok az eser yazılabılmıştır. Geçen süre içerisinde hala pek çok Calvin yazarı bu eseri aşabilmiş değildir. Eser yaklaşık 300 sayfalık bir hacmi ile din, etik, politika ve ekonomi tarihi bakımından Calvin'i ve Reformu anlamak isteyenler için bulunmaz bir kaynak. Onu görmeden Calvin üzerine bir yazı yazmak kanımca büyük bir eksiklik olacaktır.

Mustafa BIYIK
(Dr., Hitit Ü. İlah.Fak.)

Bernard M. G. Reardon, **Religious Thought in the Reformation**
(Longman: London and New York, 1992), XVI+349 s..

Avrupa'nın bugünkü dinsel, iktisadi ve siyasi duruşunun, onun tarihsel geçmişiyle birlikte değerlendirilmesiyle anlaşılabilir. Çünkü bugünün Avrupası, geçmişine ve özellikle de geçmişinde yaşadığı Büyük Uyanış, Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi tecrübelerle çok şey borçludur. Bu süreçte Reformasyon ise Avrupa için dinsel olduğu kadar toplumsal ve ekonomik açıdan önemli bir değişim ve dönüşüm sürecini ve bir kırılma noktasını ifade eder. Bu bakımdan Reformasyonu anlamak, Avrupa'yı anlamanın bir ön şartı olarak görülebilir.

Reformasyon, Avrupa'nın değişik ülkelerinde ortaya çıkan öncü reformcular etrafında şekillenen bir hareket olduğundan, bu hareketi anlamak bir bakıma onun liderlerini anlamayı gerektirmektedir. Bu nedenle Reformasyonu anlamaya yönelik çalışmalarda reformcular her zaman en çok üzerinde durulan konu olmuştur. İşte Reardon'un eseri, bu türden bir yapıttır. O bu kitapta, ana Protestan kiliselerin ortaya çıkması ile sonuçlanan XVI. Asır Reformasyonu'nun dinsel inançları hakkında okuyucuya doyurucu bilgi vermeyi amaçlamıştır (s.xii). On iki bölümden oluşan ese-

rin tamamında göze çarpan en önemli husus, onun salt teolojik düşünceye yönelik olarak yazıldığıdır. Kitabın yarısından çoğu Luther, Calvin, ve İngiliz reformcularına tahsis edilmiş, ayrıca Erasmus, Zwingli ve Melanchthon'a da önemli bir yer verilmiştir. Reformcu liderlerden Luther, ruhsal anlamda gerçek bir yaratıcı, Reformasyonun en güçlü şahsiyeti ve en verimli zekası olarak takdir edilmiştir (s.86). Radikal Reformcular da ayrı bir bölümde ele alınıp tartışılmıştır. Son olarak ise Katolik Reformu'na yer verilmiştir. Konular bilimsel bir yaklaşımla ele alınarak reformcuların bütün görüşleri detaylı bir şekilde sunulmaya ve karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmıştır.

Eser her ne kadar zaman zaman Reform düşüncesinin çeşitli kollarını kronolojik olarak ortaya koymada sıkıcı gibi gelse de, sistematik ve özlü bilgiler sunmasıyla övgüyü hak etmiştir.

Reardon bilinçli bir şekilde konuya tamamen Aydınlanma çerçevesinden ele almıştır (s.236). Yazar bu bakımdan karşımıza modern bir rasyonalist olarak çıkmaktadır. Eserinde, en büyük başarısı, hümanizme çok şey borçlu olan on altıncı asrın reformcularının görüşlerini tartışmada nüanslarda gösterdiği maharetidir. Yine 10 ve 11. Bölümlerde İngiliz Reformasyonu detaylı biçimde ele tartışılarak akademik yetkinlik tüm açıklığıyla ortaya konmuştur. Fakat aynı başarı maalesef Anabaptistler konusunda gösterilememiş, burada yalın aktarımlarla bir anlamda boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Radikalizme modern açıdan, modern akademik aydınlanma ilgileri yönünden bakılmış, fakat yazar son dönem ABD akademik dünyasındaki meslektaşları gibi bu konuda asimile olmamıştır.

Yazarın eleştirilebilecek en büyük yönü, onun salt teolojik düşünceye verdiği tek taraflı bakış açısıdır. Bu açıdan bakıldığında eserin pek çok yeri eleştirilebilecek durumda olsa da, diğer materyallerle desteklendiği sürece iyi bir temel kaynak olacak niteliktedir.

Mustafa BIYIK

(Dr., Hitit Ü. İlahiyat Fak.)

Alister E. McGrath, **Reformation Thought: An Introduction**,

Blacwell Publishers: Oxford and New York, 1999, XII+329 s.

McGrath'ın bu eseri, Giriş'in ardından ondört Bölüm, Ekler, Dipnotlar, Bibliyografya ve sonda yer alan Dizin'den oluşmaktadır. Yazar eserde, en son bulgular ışığında 16. asrın ilk yarısında gerçekleşen Avrupa Reformasyonu'nun öncü düşüncelerini ortaya koymayı ve bunun geri planında yer alan Rönesans'a ilişkin bilgi vermeyi amaçladığını ifade etmektedir (s.XII). Eserde yer alan temel konular Ortaçağ din anlayışı, hümanizm ve Skolastisizm ile bunların Reformasyon ile ilişkisi, Luther, Zwingli, Melanchthon, Bucer ve Calvin'in biyografileri, bu reformcuların iman ile aklanma, kader, Kutsal Kitab'a dönüş, sakramentler ve kilise anlayışı konusunda görüşleri, Reformun politik düşüncesi, İngiliz Reformasyonu ve Reformun tarih üzerindeki etkisi gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Yazarın eserde teolojik nosyonunu en güzel Hümanizm ve Reformasyon başlığı altında sergilediği hemen fark edilmektedir. Burada hümanizm geniş bir vukufiyetle ele alınmış, Hümanizm-Reformasyon arası gerilime (Luther ve Zwingli arasında evharist tartışmasında olduğu gibi) yer verilmiş (s.39-63.), reformcular arasındaki doktrinel ve sakramental yorum farklılıkları dile getirilmiştir (s.112-218). Burada reformcular arasındaki temel konulardaki farklılıklar mükemmel bir şekilde ortaya konup tahlil edilmiş, Calvin'in İskoç teoloğu John Major'dan ve onun *schola Augustiniana*'sından etkilendiği şeklindeki görüş reddedilmiştir.

Eserin önemli bir kısmı lütuf, Kutsal Kitab'ın yetkinliği, kilise, sakramentler ve zamanın politik düşüncesine ayrılmıştır. Okuyuculara, Luther'in Augustine öncülüğünü yaptığı ve ondan etkilendiği söylenir. McGrath'ın Kutsal Kitab'ın yetkinliğine bakışı nettir: *Sola Scriptura* bağlamında Radikal Reformasyon "Anabaptizm"e eşdeğer görülür (s.5, 9-10,155).

Eserde politik düşünceye ilişkin bölümün zayıflığı gözden kaçmamaktadır. Bunun nedeni, Luther’i bağlamından uzak bir şekilde ele alınmasıdır. Zira kitapta yazarın dönemin şartlarını dikkate almadığını daha ilk bakışta fark edebiliyorsunuz. Etkin ve çarpıcı biçimde ele alınan İngiliz Reformu kısmından sonra ele alınan Reform Düşüncesinin Tarihteki Etkisi başlığı altında reformcuların sosyo-politik ve ekonomik alandaki etkilerine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Calvin’in 1541 yılında Cenevre’de uyguladığı kilise idaresi düzenlemesinin sonraki dönemlerdeki etkileri (s.261-62) üzerinde durulmuş, Protestan iş ahlakı ve kapitalizmin doğuşu ihmal edilmemiştir (s. 266-270).

Eserin sonundaki ekler kısmında yer alan sözlük ve erken dönem reformun kronolojisi okuyucuya ayrı bir kolaylık sunmakta, zengin bibliyografya da gözden kaçmamaktadır.

McGrath her ne kadar Reform düşüncesini çekici hale getirmeye çalışsa da, Giriş kısmındaki hatalı “radikal reformasyon” sunumundan dolayı sıkıcıdır (s.10). O burada yanlış biçimde Radikal Reformasyonu Anabaptizm’e denk tutmaktadır. Dahası, Thomas Müntzer, Caspar Schwenkfeld ve Sebastian Franck’ı birer Anabaptist olarak sunmaktadır (s.155). Oysa bunlar kaynaklarda “Spiritualist” olarak tanımlanmaktadır. Eserin Luther ve Zwingli arasındaki tartışmalarda ortaya koyduğu başarıyı, Radikal Reformasyon’a ilişkin bu sıkıntılar maalesef yıpratmaktadır. Fakat buna rağmen eserin Reform dönemine büyük bir katkı yaptığı ortadadır. Burada karşı görüşlere de yer verilmiştir. Bu, ileri düzey araştırmalar için de bir rehberlik olarak algılanabilir. Netice itibarıyla öğrencilere yönelik olarak hazırlanan bu kitap (s.1), içerik, sınırlama ve metod yönünden bazı sıkıntılara rağmen beklentileri karşılayabilecek niteliktedir. Kitabın Reform Tarihi’ni ve özellikle de onun erken dönemini merak edenlere faydalı olacağı açıktır.

Mustafa BIYIK

(Dr., Hittit Ü. İlahiyat Fak.)

